

Az „antiaktivizmus” hatáiról

Pokol Béla írásaival az 1990-es évektől kezdve ismerkedem. Szófordulatait egy időben kívülről fűjtam, miután tanársegédként az általa megírt tankönyvek oktatásával voltam megbízva. Voltunk így páran, többek között Gyórfi Tamás, vagy később a fiatalabbak közül Bencze Mátyás, Nagy Tamás, Nagy Zsolt... Személyes beszélgetések alkalmával is volt módom arra, hogy meggyőződéséről képet kapjak. Következetes „antiaktivista”, ezt nem lehet tagadni, bármit jelentsen is ez. 2003-ban váltak el útjaink, amikor a frissen megalakuló Összehasonlító Jogi Intézetbe kerültem. Most 65 éves. Boldog születésnapot kívánok!

Egyúttal szeretném megragadni a lehetőségét annak, hogy egy rövid felvezetést követően feltegyek neki a kibontakozó vita keretében egy kérdést. Még akkor is, ha a kérdés megválaszolatlan marad, kikíváncozik belőlem. Ugyanis nem hagy nyugodni hosszú ideje valami, amit annyi könyve elolvasása, és a személyes beszélgetések alapján sem tudtam kideríteni. Jóllehet én korántsem az antiaktivista-aktivista szembenállásban látom az alkotmánybíráskodás fő problémáját, hanem sokkal inkább abban, ha az ideológiába burkolt pártpolitikai szempontok rendre felülírják a *common law*-ban oly sűrűn használt „józan ész”, és még inkább a hétköznapi elemi igazságérzet szempontjait. Amennyiben kényszerítenének, hogy e fogalmi kereten belül állást foglaljak, akkor hozzám az enyhén aktivista beállítottság állna közel. Ám őszintén szólva ez számomra a változatosan használt szakzsargon ismerete ellenére is csak annyit jelent, hogy nem ítélem el, ha valakit bíróként a jogállamiság, alkotmányosság (vagy a „józan ész”) védelmében időnként a saját jog- és igazságérzete vezérel a „milliók akaratát” a legarányosabb választójogi rendszer mellett is torz módon tükröző törvényhozói akarat kárára. Természetesen akkor, ha a döntés a jogelvekből koherens módon, és a „jogászi professzió” által széles körben elfogadott érvekkel logikusan levezethető.² (Elképzeltető, hogy a megválasztottak „kooptáltjai”, vagy megválasztottjai néha még a törvényhozóknál is torzabban képviselik a választói akaratot, és választóik büntetése később, vagy más módon éri el őket, de az is előfordul, hogy az aktivistának számító „jurisztokrata” döntések a tudományos módszerekkel mért³ társadalmi preferenciákhoz időnként közelebb visznek. Időnként nem. Talán az arány kimutatása egy értelmes kutatási irány lehetne, nem melleleg). Szerény véleményem szerint persze az aktivizmus bármilyen mérsékelt változatát vallja valaki, álláspontja egy bizonyos szemszögből logikailag éppoly védhetetlen, mint a legerőteljesebb aktivistáé, hiszen az alapprobléma („*countermajoritarian difficulty*”) az origón túl a skála minden pontján fennáll. Ennek feloldására csakis az alkotmánybíráskodás (és nem melleleg a törvényhozói akaratot túlmutató teljes jogdogmatika) totális elutasítása, vagy a bírák közvetlen választása az egyetlen lehetőség, amint azt az amerikai tagállami választásokat legitimáló szakirodalmi forrásokból ismerjük.⁴ (Bár izgalmas megoldásnak tartanám, ha a magyar alkotmánybírákat a jogászi hivatásrendek

¹ Intézetvezető egyetemi tanár, SZTE ÁJK Összehasonlító Jogi Intézet.

² Mindennek a Gyórfi Tamás által 15 éve felvázolt döntést megalapozó érvek bármelyike (konszenzus modell, koherencia modell, helyettes törvényhozó modell) tetszés szerint igazolást adhat. (Lásd Gyórfi: Az alkotmánybíráskodás politikai karaktere. Budapest, Indok, 2001, 191. p.

³ Ryan O. Murphy - Kurt A. Ackermann: Theoretical and Measurement Issues in the Study of Social Preferences, *Personality and Social Psychology Review*, February 2014: pp. 13-41.

⁴ Lásd pl.: David E. Pozen: The Irony of Judicial Elections. *Columbia Law Review*, March 2008. No.2

jelölése alapján a nép választaná közvetlenül, ám nem hinném, hogy ez az ötlet valaha is kellő népszerűsége tette szert a magyar törvényhozásban.)

Ugyanakkor a magyar alapjogi „antiaktivista” felfogást vallók esetében kíváncsisággal tölt el, hogy mi számukra a Pokol Béla által sűrűn használt „törvénypozitivizmus” határa? Nem olyan régen, Mezei Péter kollégámmal írtunk egy tanulmányt⁵, melyben a „JESZ”-ben folytatott vitában megjelenő problémákat a vita ismerete nélkül már érintettük. Abban kifejtettem, hogy miért látom szinte lehetetlennek és tudományos szempontból kontraproduktívnek az ilyen jellegű kérdésekben folyó ideológiai vitát, és egyfajta „köztes” álláspontot képviselve a közegyezség megteremtésének egy lehetséges alternatívájára hívtam fel a figyelmet. Elolvastva az ünnepeket, és a „korreferátorok” írásait, ugyanaz az érzés töltött el, mint oly sok jogelméleti vita során az elmúlt évtizedekben. Nevezetesen, hogy a tárgyalt témát illetően nem látszanak azon közmegegyezést élvező alapvetések, amely köré eredményre vezető vita lenne szervezhető. Pontosabban csak felsejlenek ilyenek, és legfeljebb a kulisszatitkok, a személyeskedő kiszólások, a mögöttes konfliktusok ismerete alapján tudható az, hogy valójában ki mit is gondol egy ideális demokráciáról, a képviseleti, részvételi, deliberatív elemek helyes arányáról, és ehhez hasonló „triviális” alapkérdésekről. Pokol Béla állításai olyan hitvitára inspirálják az olvasókat, amit a társasági beszélgetések alapján én „szita-vitának” nevezek, s melynek lényegi eleme annak bizonygatása, hogy ki melyik szitán nem lát át. Az egyik fél (mostanság általában kormánypárti) a globális erők (multinacionális tőke... jurisztokrácia) nemzetrontó szándékaiban hisz, és azt állítja, hogy a vitapartner nem lát át a szitán. A másik fél (jelen konstellációban általában ellenzéki) azt állítja, hogy éppen a globális fékek miatt van még gátja annak, hogy a nemzeti és közösségi mázzal leöntött, a PR szempontok vezérelte (piárokrácia?) nyers kormányzati hatalmi szándékok a szabadság utolsó bástyáit is ledöntsék, és érthetetlen, hogy a szitán a másik fél miért nem lát át. Az érvek az álláspontokat jótányit sem hozzák közelebb, csupán a hangulat lesz egyre rosszabb. Sajnos asztaltársaságom korántsem reprezentatív, így azt a vitapartner, amely mindkét verziót egyszerre hiszi, csak a médiából ismerem.

A beállítódások gyökerei olyan mélyek, és kiismerhetetlenek, hogy kár is lenne azokat firtatni. Bár Pokol Béla leírja, hogy egy nemzetközi „Konvent” delegált tagjaként változott a beállítódása, amit persze ma nyilván ki tudna egészíteni más élményeivel is, ám az ilyen jellegű tapasztalatok is már egy létező beállítódásra épülnek, és erősítik folyamatosan az előfeltevéseinket. A beállítódások kialakulása során, amint azt jól tudjuk, minden hétköznapi tény, vagy akár szakirodalmi adat e beállítódás-kezdemenyen megtörve kap sajátos értelmezést, ahogyan azt az előítélet kialakulásával foglalkozó szakirodalomból ismerjük. (Engedtessék meg, hogy itt ne citáljam alapművek tömegét.)

A vitaindító tanulmány ráadásul olyan érvekkel támasztja alá a nemzetközi jurisztokrácia felemelkedésének útját a világ (vagy osztály-) hatalomhoz, amelynek mérlegre tételéhez még inkább szükség lenne a globális folyamatok elemzésénél kevésbé használt szociálpszichológia alapvető tudományos eredményeivel tisztában lenni. Bár érzésem szerint még az is kevés lenne. Annak megítéléséhez, hogy mi vezethet egy politikust, vagy kormányt arra, hogy hatalmáról részben lemondjon, magyarul önkorlátozzon, talán nem elegendő a történelmi, politológiai, alkotmányjogi szakirodalom ismerete, és feltételezéseket megfogalmazó szerzők kihalászása a tudománygyár tengeréből. Még a konkrét politikai környezet precíz ismerete sem. (Vannak megérzéseim például arról, hogy 1997-ben mi vezetett ahhoz, hogy a magyar kormány lemondjon a minisztériumi igazgatásról, és egy bírói többségű testület kezébe tegye az igazságszolgáltatás központi igazgatását. Ugyancsak sejtem, hogy az angol kormányzat a 21. századra miért neutralizálta a bírák kiválasztásának módját, lemondva ezzel a kormányzati és törvényhozói befolyásról. Személyes önkorlátozó

⁵ Badó Attila - Mezei Péter: A magyar Alaptörvény "Raz-ós" kritériumok tükrében. Kézirat. 2016

tapasztalataim és a döntéselméletek szerény ismerete alapján azonban hiszek abban, hogy egy ilyen lépést ezernyi tényező határozhat meg, amelynek pontos belső arányaival még a döntéshozó sem lehet tisztában. Lehet ennek eleme a megfelelési vagy bizonyítási kényszer, a lelkipurdalás, az aktorok „gyerekszobája”, az aktuális érzelmi mozzanatok, az aktuális szakmai, közéleti diskurzus, a döntéshozók olvasmányélményei, a személyes meggyőződés, a túlterheltség, a közvetlen környezet véleménye, az érintett szervezetből érkező nyomás stb. stb. stb., ami miatt egy ilyen önkorlátozó akciót lehetetlen lecsupaszított hatalmi érdekekre, netán közvetlen hatalomföltésre visszavezetni.) Ám nem szeretnék abba a hibába esni, hogy magam is egy társadalomtudományi módszerekkel valójában kiismerhetetlen, instabil terepre vigyem a kialakult vitát, úgyhogy az előjáróban megfogalmazott gondolatok részletes kifejtése helyett csakis egyetlen, a Pokol Béla szűk interpretációjának kereteit firtató kérdéssel szeretnék az ünnepelthez fordulni. Ez ugyanis ideológiai beállítottságtól függetlenül sokakat izgató probléma. Szeretném, ha az ünnepelt kilépne jelenlegi szerepköréből, levetné talárját, és egyszerű, sérelmet átélő állampolgárként viszonyulna egy földhözragadt megélhetési, igazságossági, a demokrácia alapkérdését feszegető problémához. Úgy, ahogyan nagyon sokan teszik ezt várakozással, a sorsukat meghatározó alkotmánybírói döntésre várva, anélkül hogy Dworkinról, Hirschlről, a népszuverenitásról, Platón filozófusairól, és évezredek, tudományosan eldönthetetlen vitákról bármit is tudnának.

A következő kérdésre keresem a választ:

Tételezzük fel, hogy Magyarországon egy olyan politikai erő jut 2/3-os, vagy akár 4/5-ös többség birtokába, mely fejébe veszi, hogy az ingyenélő társadalomtudósokat meg kell fosztani munkájuktól, hiszen társadalmi hasznot nem hajtanak, kocsmai vitatémákat, a saját fantazmagóriáikat, előítéleteiket idegen szakszavak kreálásával, nyelvi leleménnyel burkolják csupán tudományos köntösbe, amihez kedvükre idézgetnek hasonszórú szerzők írásaiból, és ömlesztik mindezt az olvasókra és hallgatóikra. A felszabaduló forrásokat a kétkezi munkások között kívánják szétosztani. Populista párt lévén, ezt választási ígéretként meg is fogalmazzák, de akár úgy is elképzelhető, hogy erről a tervükről a választást megelőzően mélyen hallgatnak. (Ezt nem olyan nehéz elképzelni, hiszen mint tudjuk, sajátos történelmi szituációban, ha nem is alkotmánymódosítás útján, a szociológia időleges elsüllyesztése már megtörtént a Szovjetunióban és a csatlós országokban. Szorokin sokat tudna mesélni erről, ha élne.)

Az Alaptörvényt módosítják. Abban rögzítik, hogy állami támogatást csak a természettudományok élveznek, a társadalomtudományok közül pedig csak azok, amelyekről egy törvényben meghatározott parlamenti bizottság dönt. Az Alaptörvény és a törvény alapján egy kizárólag a kormánypárt tagjaiból felálló bizottság kinyilvánítja, hogy a szociológia, alkotmányjog, jogszociológia, politológia (és egyéb, az ünnepelt által nyilvánvalóan nagyra becsült diszciplína) nem egzakt tudomány, és bár űzheti, aki szabadidejében akarja, ám az ilyen tanszékeket az állami egyetemeken meg kell szüntetni, és ilyen „tudomány” művelésére állást létesíteni nem szabad. A Btk. módosítása *sui generis* bűncselekményt is konstruál arra az esetre, ha közpénzből valaki a Bizottság által nem támogatott „áltudományos” aktivitást finanszírozna. A tömeges elbocsátások a szerzőt és az ünnepeltet is érintik. *Actio popularis* híján hosszas pereskedést követően jutunk el a kormányzó párthoz ideológiai összetétele miatt szorosan kötődő Alkotmánybíróshoz, ahol sérelmezzük, hogy egy élet munkáját tette a törvényhozás tönkre egyik pillanatról a másikra, juttatva ezzel koldusbotra minket. A grémium elvitatkozik azon, hogy mit értünk természettudomány alatt, egzakt tudománynak minősíthető-e a társadalomtudomány körébe sorolt néhány diszciplína, de végül is hivatkozással arra, hogy az Alaptörvény felhatalmazása egyértelmű, a bírúk széttárják kezeiket, és alkotmányellenességet nem állapítanak meg.

Bár a kormány plakátkampánnyal fel is hívja a figyelmet az intézkedés szükségességére, a közvélemény-kutatások már e kampány előtt is világosan megmutatták,

hogy a társadalom jelentős többsége egyetért az intézkedéssel, és a reform inkább növeli a kormánypárt népszerűségét, semmint csökkenti.

A nemzetközi tiltakozás, és a szociológus-hallgatók tüntetése ellenére a kormány kitart a reform mellett, és a botrányt a nemzetközi karvalyszociológusok számlájára írja.

Kérdésem az, hogy ezt a nép többségének egyetértésével találkozó, a nép választott képviselőinek 2/3-os, vagy 4/5-ös többségével megszavazott, alkotmánybírói döntéssel legitimált reformot elfogadhatjuk-e úgy, mint a demokrácia győzelmét? Amennyiben egy ilyen világos, a népszuverenitás elvének megfelelő, külföldi hatalom által ki nem kényszerített, semmilyen nemzetközi egyezményt nem sértő, komolyan érzékelhető negatív hatással legfeljebb csak évtizedes távolságban járó döntés okoz hitünk szerint a társadalomnak (és személy szerint nekünk) sérelmet, akkor mi a teendő? Fogadjuk el a többség akaratát, és válasszunk más hivatást? Várjuk meg, amíg a választók emiatt leváltják a kormányt? (Bizonytalán nem élnék meg, mert a kormányzó párt média fölénye birtokában zseniálisan játszik a populizmus húrjain.) Esetleg a „jurisztokrácia” méltányosságára számítsunk valamilyen nemzetközi bírói fórum előtt? Fogadjuk el a „globális alkotmány-oligarchia” nyomása alapján a diszkrimináció kiterjesztő értelmezésére alapozott, a szuverén jogalkotói akaratot alapjogi értelmezéssel felülről döntés alapján megítélt kártérítést? Egyáltalán. Antiaktivistaként el lehet képzelni olyan szituációt, amikor egy komplex nemzetközi rendszer kiegyensúlyozó hatását elfogadjuk?

Tudatosan nem hoztam a valóságtól teljes mértékben elrugaszkodott, ismert, a komoly ellensúly nélküli népképviselői rendszerek alapproblémáira abszurd módon rávilágító példát. Talán „álnaivnak” tűnhet e kérdés, pedig nem az. Őszinte kíváncsisággal várom a választ.